

Людміла СІЛЬНОВА,
вядучы бібліяграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

“ХАЧУ БЫЦЬ Я... ЛЁТЧЫКАМ-ГЕРОЕМ”

РЭДКАЕ ВЫДАННЕ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭЦЫ БЕЛАРУСІ

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі захоўваюцца прыжыццёвыя выданні вялікага беларускага паэта Янкі Купалы, у тым ліку кнігі для дзяцей і падлеткаў. Сярод іх – зборнік вершаў “Хлопчык і лётчык”, выдадзены Беларускаім дзяржаўным выдавецтвам у Мінску ў 1930-я гг. вялікім тыражом шэсць тысяч экзэмпляраў. Выданне крыху павялічанага памеру ў параўнанні са стандартным. У яркай жоўтай, нібы пераможнае сонца, вокладцы. Кніга цікава ілюстраваная жывымі графічнымі чорна-белымі малюнкамі славанага мастака Анатоля Волкава. Усяго там змешчана 17 вершаў паэта.

Энцыклапедыя “Янка Купала” (у 3 т., Мінск, БелЭн, 2017), у артыкуле, прысвечаным гэтай дзіцячай кніжцы, гаворыць, што зборнік “адра-саваны юнаму пакаленню, прасякнуты радасным, аптымістычным светаадчуваннем”, а назву сваю “атрымаў ад верша, якім адкрываецца”. Рэдактар – вядомы беларускі пісьменнік, казачнік, знаўца заповітных і смелых парыванняў юных душаў Алесь Якімовіч (1904–1979). Ён з юнацтва быў захоплены творчасцю песняра: “...І я шукаў і чытаў усё, што напісаў Янка Купала. Яго вершы так усхвалявалі мяне, што я і сам пачаў складаць нешта падобнае на вершы”, – так ён прызнаваўся пазней ва ўспамінах у газеце “Мінская праўда”. У 1926 г. Купала прынёс у рэдакцыю часопіса “Беларускі піянер”, дзе працаваў малады А. Якімовіч, верш “Будзь гатоў!”... Тымі перадаваенымі дзесяцігоддзямі пісьменнікі час-

та сустракаліся з нагоды розных літаратурных спраў і мерапрыемстваў. Нягледзячы на сурова рэгламентаваныя часы, яны абодва былі ўзнёслымі летуценнікамі...

Зборнік змяшчае тры вершы, напісаныя прыкладна ў адзін час – у сярэдзіне 1930-х гг. Творы прысвечаны дзецям і падлеткам, якія выбіраюць сабе занятак і справу жыцця да душы, на пакліканне маладога сэрца. Гэта вершы “Хлопчык і лётчык”, “Сыны” і “Алеся”. Трохі раней яны друкаваліся ў перыёдыцы.

Юныя героі мараць пра неба, палёт, прафесію лётчыка, авеяную тады рамантыкай і славай першых пакаральнікаў паветранага акіяна – неба. А якая ў іх была прыгожая форма – скураная курткі, шлем, вялікія шчыльныя акулеры!

У першым вершы, а менавіта “Хлопчык і лётчык”, які хутка пасля публікацыі стаў вельмі папулярным, потым – хрэстаматычным, а сёння і легендарным, нават культавым, словы паэта напісаны нібы ад імя сямігадовага хлопчыка, смелага не па ўзросце (час вымушаў быць такім?):

*Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!
Я – ведай – вялікі ўжо хлопчык
І ўмею ўжо лётаць у сне.*

*.....
Мне ўжо надакучыла дома –
Ў дзіцячы хадзі адно сад,
А так паглядзеў бы, вядома,
На іншы парадак і лад.*

*Вазьмі ж мяне, лётчык, хачу я
Пабыць у людзях, паглядзець,
Як месяц на небе начуе,
Як блукае ў лесе мядзведзь...*

Уладзімір Ліпскі ў кнізе “Янкаў вянок” (Мінск, 2009) падрабязна апавядае, як бялявы хлопчык з Ляўкоў, дзе часта адпачываў паэт, новай па тым часе гульнёй “у лётчыка” і ўпэўненым адказам на пытанне (“Кім быць хочаш?” – “Лётчыкам!”) натхніў Купалу на напісанне гэтага дзівоснага верша з доўгай паслягісторыяй. У. Ліпскі фіксуе здагадку: “Мне здаецца, самому Янку Купалу хацелася сесці ў самалёт і паглядзець, які парадак і лад у іншых землях, як жывуць там людзі”. Сучасны славны дзіцячы пісьменнік, назавем яго

пісьменнік-ас, дзеліцца разважаннімі: «Аднойчы Янка Купала прызнаўся сябрам:

– Каб я не стаў паэтам, я стаў бы, відаць, настаўнікам. Гэта самая цікавая работа ў свеце. Словы “інжынер чалавечых душ”, якімі называюць пісьменніка, у большай меры, на маю думку, адносяцца да настаўніка...

– А мне хочацца сказаць, што Іван Дамінікавіч Луцэвіч (Янка Купала) быў адначасова і Настаўнікам, і Паэтам. Гэтыя дзве вельмі высокія чалавечыя пасады шчасліва спалучаліся ў ім. Усё, што ён пісаў, – вершы, паэмы, п’есы, артыкулы, лісты – гэта і ёсць навучанне. Іх за свойваюць з падручнікаў не толькі школьнікі. Імі, рана ці позна, карыстаюцца ўсе людзі на розных этапах свайго жыцця».

Верш “Хлопчык і лётчык” быў перакладзены на шмат моў народаў свету: рускую, украінскую, літоўскую, латышскую, эстонскую, польскую, грузінскую, казахскую, англійскую, іспанскую, французскую і іншыя (напрыклад, асецінскую). Сярод перакладчыкаў – вядомыя ў свеце пісьменнікі: М. Ісакоўскі, А. Жукаўскас, Я. Віртанен, З. Аксельрод і інш.

Гэты твор Я. Купалы быў шмат разоў перакладзены на музыку (беларускія кампазітары І. Любан, Я. Цікоцкі і інш.). А ў 1936 г. на Усеаюзным конкурсе дзіцячай песні, які абвясціў ЦК УЛКСМ, адзначаны першай прэміяй.

І ва Усходняй, і ў Заходняй Беларусі да Вялікай Айчыннай вайны многія дзеці і бацькі, педагогі ведалі геніяльныя Купалавы радкі, поўныя беларускай ветласці, мяккасці і адначасова настойлівасці, гатоўнасці рызыкаваць жыццём (“*Мой мілы таварыш, мой лётчык, / Вазьмі ты з сабою мяне!*”). Не дзіўна, што ў першыя ж месяцы Вялікай Айчыннай вайны, як своеасаблівы працяг тэмы рамантычнага лётніцтва, Янка Купала напісаў патрыятычны верш “Хлопчык і лётчык на вайне” (1942).

Але вернемся да зборніка “Хлопчык і лётчык” 1937 г. У канцы яго змешчаны верш “Сыны” пра бацьку і шасцярых яго сыноў-юнакоў:

*Сыноў бацька сваіх кліча
На параду ў хату,
А ўрачыста як бы кліча
На якое свята.*

*І з навагаю пытае
Кожнага ў асобку,
Кім з іх кожны быці хоча,
Якім жыць заробкам.*

*– Бо, сыны мае, – так кажа, –
Жывіце ў краіне,
Чалавечая дзе праца
Намарна не гіне.*

*І сыны адказ трымалі
Перад бацькам родным,
А стараўся з іх быць кожны
Свайго бацькі годным.*

Адзін з сыноў адказвае, што хоча быць трактарыстам, другі – заводскім рабочым, трэці – мараком, а чацвёрты прызнаецца, што марыць быць лётчыкам, нават “лётчыкам-героём”:

*Сын чацвёрты: – Хочу лётаць
Птушкаю крылатай,
Мераць неба ў самалёце
Над тваёю хатай.*

*Арлянём сябе ў сне бачу,
Не знаю спакою...
Хачу быць я, мой ты бацька,
Лётчыкам-героём.*

Ёсць у зборніку і верш “Алеся” пра дзяўчыну-лётчыцу, якую чакае матуля:

*Кукавала зязюля
У зялёным лесе.
Не згадала матуля,
Што выйдзе з Алесі.*

*Як набралася моцы
Матчына дачушка,
Паляцела да сонца
Пералётнай птушкай.*

Акрамя рысаў народнага меласу ў вершы прысутнічае і модны тагачасны матыў роўнасці правоў сярод мужчын і жанчын на вучобу, працу, элементы адзення ў новым ХХ ст., у новым грамадстве.

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі зберагаюцца два асобнікі гэтай дзіцячай кнігі рознай ступені захаванасці. На адным стаяць квадратныя пячаткі Казахскай дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна. Відаць, трапіла ў нашы фонды па абмене, як дублет, магчыма, з колішняй асабістай бібліятэкі казахскага пісьменніка, а з імі Купала падтрымліваў у 1930-я г. літаратурныя кантакты. Цікавае супадзенне: на тэрыторыі Казахскай ССР быў пабудаваны першы савецкі касмадром Байканур, з якога лётчык-выпрабавальнік, а пасля касманаўт Юрый Гагарын у 1961 г. першым паляцеў у космас. Ю. Гагарын са школы ведаў купалаўскі верш “Хлопчык і лётчык”, гаварыў, што ён і падштурхнуў яго да выбару прафесіі*.

* У Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы сярод шматлікіх рэдкіх экспанатаў захоўваецца і верш “Хлопчык і лётчык” з аўтографам маці першага касманаўта Зямлі: «Літаратурнаму музею Янкі Купалы ад маці Юрыя Гагарына Ганны Цімафееўны Гагарынай. Юра любіў чытаць верш беларускага паэта “Хлопчык і лётчык”. 10 мая 1971 г. Гагарына Г. Ц.» – *Заўвага рэд.*

